

УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ

УДК 94(477.82) 192/199

Вісник В. В.

ПЕРІОДИЧНА ПРЕСА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ НА ВОЛИНІ У 1861-1939 РР.

У статті розглянута періодична преса 1861-1939 рр. як джерело дослідження кооперативного руху. Охарактеризовані загальноросійські, регіональні та місцеві громадські і кооперативні періодичні видання другої половини XIX – початку XX ст., у яких висвітлено становлення і розвиток кооперативної системи на Волині. Наголошено на значенні періодичної преси як вагомого джерела вивчення історії кооперації.

Ключові слова: кооперація, кооперативний рух, Волинь, газета, журнал, часопис, періодичне видання, преса.

Visyn V.

PRESS AS A SOURCE FOR STUDYING THE COOPERATIVE MOVEMENT IN VOLYN IN 1861-1939 YEARS.

The article deal with the periodical press of 1861-1939 as a source of cooperative movement research. We characterize the all-Russian, regional and local public and cooperative periodicals of the second half of XIX - early XX century, in which the establishment and development of cooperative systems in Volyn is covered. The importance of the periodical press as a significant source of knowledge of the history of cooperation is stressed.

Keywords: cooperative, cooperative movement, Volyn, newspaper, magazine, periodical, press.

1. Вступ

У джерельній базі дослідження історії кооперативного руху провідне місце займають періодичні видання. Їх специфічною ознакою, як джерела є комплексний, синтетичний характер, оскільки в них представлені різні форми інформації (документальна, поточно-хронікальна, особового характеру тощо). Опублікування на сторінках газет і журналів офіційних матеріалів (законодавчих актів, постанов органів державної влади, документів кооперативних установ, політичних партій і громадсь-

ких організацій) перетворює пресу на своєрідну скарбницю джерел минулих епох. Засоби масової інформації є важливим індикатором суспільно-політичних, соціальних та культурних процесів, що відбуваються у суспільстві. Тому актуальним є дослідження періодичної преси другої половини XIX – першої третини XX ст. як джерела вивчення особливостей становлення і розвитку кооперативної системи на Волині. Мета статті – проаналізувати періодичну пресу другої половини XIX – першої третини XX століття як джерело дослідження становлення і розвитку волинського кооперативного руху. Для реалізації цієї мети слід виконати такі завдання: охарактеризувати загальноросійські, регіональні та місцеві громадські і кооперативні періодичні видання другої половини XIX – початку XX ст., у яких висвітлено становлення і розвиток кооперативної системи на Волині; проаналізувати друковані засоби масової інформації, які публікували матеріали про функціонування волинського кооперативного руху в період між Першою і Другою світовими війнами.

2. Аналіз основних літературних джерел

Дослідження преси та її ролі у різних аспектах життєдіяльності суспільства відобразилося у працях вітчизняних дослідників. Зокрема, українську пресу від часу її виникнення до 1939 р. проаналізував Симон Наріжний [1], західноукраїнську пресу першої половини XX ст. дослідив С. Кость [2], українську легальну пресу Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя у 1917-1939 рр. розглянув І. Павлюк [3]. Однак вони розглядали, як правило, українську пресу, залишаючи поза увагою російські і польські періодичні видання. Аналіз періодики з кооперативної проблеми також ще не знайшов достатнього висвітлення у науковій літературі.

3. Теоретичний коментар

Численну групу опублікованих джерел складає періодична преса загалом і кооперативна зокрема. Вона містить багатий фактичний матеріал про різні сторони кооперативної діяльності, будучи, у свою чергу, важливою складовою цієї діяльності. На шпальтах друкованих видань зосереджена інформація про кількісні і якісні показники розвитку кооперативних установ, адміністративно-правові умови їх функціонування. В пресі публікувалися тексти установчих документів кооперативів та їх союзів, а також урядові постанови щодо кооперації. В журнальних статтях критично аналізувалася чинна нормативно-правова база кооперативних товариств, висловлювалися пропозиції щодо модернізації і вдосконалення кооперативного законодавства.

4. Емпіричні результати

У вивченні розвитку кооперативного руху Російської імперії вагомою є періодика другої половини XIX – початку XX ст. Статті та нотатки, опубліковані у багатьох періодичних виданнях того часу, вміщували відомості та факти, які дозволяють краще зрозуміти особливості кооперативного будівництва в Правобережній Україні, у тому числі й Волинській губернії. Багато різноманітних свідчень про діяльність кооперативів та їх союзів, про кооперативні з'їзди, про взаємодію різних форм кооперації містяться в періодичних виданнях як суто кооперативних, загальногалузевих, так і місцевих. Одним з перших кооперативних видань Російської імперії був „Листок С.-Петербурзького Відділення”, який публікувався з 1881 р. до 1889 р. Потім цю інформаційну функцію виконували „Повідомлення С.-Петербурзького Відділення” (19 випусків), які виходили під редакцією секретаря Відділення П. А. Соколовського [4, с. 17]. З 1902 р. як додаток до журналу „Вісник сільського господарства” почала видаватися „Хроніка установ дрібного кредиту” [5], яка потім

за ініціативою Управління у справах дрібного кредиту перетворилася на самостійне періодичне видання – „Вісник дрібного кредиту”. В міру набуття кооперативним рухом масового характеру з’являються регіональні і загальноросійські кооперативні видання. Вони мали різне спрямування. Урядовими журналами були „Вісник фінансів, промисловості і торгівлі” [6] (орган Міністерства фінансів), „Вісник дрібного кредиту” [7] (тижневик Управління у справах дрібного кредиту), „Вісник сільського господарства” [8]. Центральні кооперативні видання – „Вісник кооперації” [9] – орган Московського Комітету сільських ощадно-позичкових і промислових товариств, який виходив з 1909 р. під редакцією М. І. Туган-Барановського, журнал „Кооперативне життя” [10], який видавався з 1912 р. Петербурзьким відділом Комітету сільських ощадно-позичкових і промислових товариств. Московський союз споживчих товариств з 1903 р. видавав журнал „Союз споживачів” [11], який став провідником кооперативних ідей, своєрідним літописом союзної діяльності, сполучною ланкою між союзом і товариствами. На його сторінках відображався накопичений російський кооперативний досвід. У 1911 р. Московський союз почав випускати журнал „Об’єднання” для міських споживачів, а у 1916 р. ще і журнал „Загальна справа” для сільського середовища [12].

Різноманітна інформація про кооперацію містилася і в регіональних кооперативних виданнях: „Вісник Всеросійської фабрично-заводської, торгово-промислової, науково-художньої виставки 1913 р. в Києві” [13], „Вісник I Всеукраїнського агрономічно-економічного з’їзду” [14], „Хуторянин” [15], „Сплотчина” [16]. У багатьох часописах містилися також і матеріали українською мовою. У деяких українські матеріали складали аж до половини видання. Зокрема, це кооперативне видання „Муравейник-Комашня” [17] у Києві та „Хлібороб” [18] – орган сільськогосподарського товариства у Харкові. Перед світовою війною на Наддніпрянщині виходили популярні економічні видання – „Рілля” [19] (з 1911 р.), „Наша Кооперація” [20] (з 1913 р.), „Українська кооперація” [21], „Сільський господар” [22]. В Могилеві на Поділлі (пізніше у Києві) з 1906 р. виходила тижнева „Світова Зірниця” [23]. У цій періодиці українські організатори кооперативного руху виступали проти насильного залучення кооперації до соціалістичного будівництва, відстоювали політичний нейтралітет кооперативних структур. Для з’ясування умов розвитку волинської кооперації доцільно використати й матеріали місцевих громадських і земських періодичних видань. Передусім це такі газети, як „Волинські губернські відомості” [24] за 1861-1917 рр., „Волинь” [25] за 1870-1917 рр., „Вісті Волинського губернського земства” [26], „Волинська газета” [27]. На їх сторінках висвітлювалася повсякденна практична діяльність земських установ, розглядалися питання кооперативного будівництва краю.

Зазначимо, що короткі огляди, протоколи регіональних кооперативних з’їздів, річні звіти кредитних, споживчих, сільськогосподарських кооперативів, які з’являлися у номерах, містять унікальний фактичний матеріал про різнобічну діяльність товариств. Кооперативні журнали не тільки поширювали позитивний досвід роботи цих установ, але й виявляли характерні помилки, припущені у кооперативному будівництві. Загальне спрямування таким виданням надавали публікації авторитетних теоретиків і практиків кооперативного руху М. Туган-Барановського, О. Меркулова, М. Хейсіна, В. Тотоміанца, В. Зельгейма, М. Гібнера, О. Чайнова, О. Анциферова і ін.

Періодична преса другої половини XIX – початку XX ст. була головною ареною дискусій з найважливіших кооперативних проблем, засобом ведення кооперативної пропаганди, розповсюджувачем інформації та організатором обміну досвідом господарської і культурно-просвітницької роботи кооперативних об’єднань усіх рівнів.

Періодична преса стала ваговою джерельною базою і для дослідження особливостей кооперативного руху Волинського воєводства у міжвоєнний період. Найсамперед відзначимо кооперативну періодику Ревізійного союзу українських кооперативів (РСУК) у Львові – центрального об'єднання західноукраїнської кооперації міжвоєнного періоду. Офіційним органом РСУК був щотижневик „Господарсько-кооперативний часопис” [28], який виходив регулярно з 1921 по 1939 рік, мав досить великий на той час тираж – понад 4 000 примірників і є цінним джерелом для дослідників. На його сторінках періодично друкувались інструкції, розпорядження, юридичні та фахові поради для кооператорів. Особливо заслуговує на увагу багатий статистичний матеріал, за допомогою якого можна простежити динаміку та основні тенденції кооперативного будівництва. Протягом 1928-1939 рр. накладом РСУК друкувався економічно-суспільний місячник „Кооперативна республіка” [29]. У ньому висвітлювався досвід кооперативного будівництва на західноукраїнських землях та в інших країнах, друкувалися господарсько-економічні огляди, теоретичні статті та практичні рекомендації з питань організації та різних аспектів діяльності кооперативів різних профілів. В журналі публікувалися відомі теоретики і практики кооперативного руху: Ю. Павликовський, О. Луцький, А. Жук, К. Левицький, Є. Храпливий. Активну участь у роботі журналу брали викладачі Українського Вільного Університету (Прага) і Української Господарської Академії (Подєбради) Ф. Щербина, Б. Мартос, О. Мицюк, В. Садовський, В. Доманицький та ін. У 1934-1939 рр. у Львові виходила „Кооперативна родина” [2, с. 131] – видання, яке в доступній, популярній формі пропагувало кооперативні ідеї. Як правило, вступні чи передові статті писав О. Луцький. У рубриці „Вісти з наших установ” журнал повідомляв про діяльність „Центросоюзу”, „Просвіти”, „Рідної школи”, „Сільського господаря”. Свої видання мали й структури, що входили у РСУК. „Кооперативне молочарство” [30] – це ілюстрований місячник, орган Краєвого молочарського союзу „Маслосоюзу”, який виходив протягом 1926-1939 рр. У 1932 р. на базі „Кооперативного молочарства” виник „Сільський господар” [31], який почав висвітлювати ширшу господарську проблематику. „Центробанк” протягом 1938-1939 рр. видавав місячник „Кредитова кооперація” [32]. В ньому розкривалася діяльність і стан кредитної кооперації, її завдання, проблеми, недоліки і потреби, вміщувалися поради стосовно діловодства, складання звітів тощо. Журнал „Український пасічник” [33] був органом пасічницької секції при краєвому товаристві „Сільський господар” і краєвого пасічницького об'єднання „Рій”. Цей ілюстрований місячник почав виходити у липні 1928 р. як безкоштовний додаток до „Сільського господаря” і „Кооперативного молочарства”, але вже від липня 1929 р. став самостійним виданням. Крім журнальних видань, Ревізійний союз українських кооперативів видавав „Календарець українського кооператора” [2, с. 139]. Це було щорічне видання довідкового характеру, в якому друкували різноманітні публікації організаційного характеру, інструкції, вказівки, обчислення відсотків, мір, ваг тощо, наводилися тут публікації адміністративно-правового характеру та статистика.

Поряд із західноукраїнськими кооперативними виданнями важливою є і місцева волинська кооперативна преса. Першим періодичним органом Волинського кредитового союзу кооперативів була „Волинська газета” [34], яка видавалася у Житомирі. В Кременці у 1922 р. розпочав існування часопис Кременецького повітового союзу кооперативів на Волині – „Зоря кращого” [3, с. 124]. Видання ознайомлювало читача з новітньою кооперативною думкою, надавало практичні поради і консультації. З 1924 р. в Здолбунові місцевий повітовий союз українських кооперативів видавав ілюстрований кооперативно-господарський місячник „Супряга” [35]. У цей же

період (1923-1924 рр.) у Львові-Луцьку видавався ілюстрований політично-господарський часопис „Новий час” [3, с. 125]. В 1930-1931 рр. у Луцьку друкувався двотижневик „Волинський господар” [2, с. 64], присвячений справам волинського села. Його відповідальний редактор – Е. Фаль, згодом С. Кендржина. Видання було польським, як і „Українська нива” [36]. У 1926-1928 рр. і 1932-1936 рр. вона друкувалася не в Луцьку, а у Варшаві. Від червня 1937 р. „Українська нива” стала виданням Волинського українського об’єднання й була перейменована у „Волинське слово” [37]. Про тематичний діапазон газети свідчить перелік основних рубрик: „Українське життя”, „Господарське життя”, „Життя Волині та Полісся”. Найактивніші автори газети – П. Певний, О. Ковалевський, П. Крижанівський, І. Гаврилук, П. Кравчук, М. Телешинський та ін. У 1933 р. агроном С. Дибенко започаткував місячник „Рідний колос” [3, с. 114], в якому порушувалися проблеми як хліборобські і кооперативні, так і пов’язані з історією та літературою України. „Рідний колос” популяризував ідею сільськогосподарської кооперації та допомагав її практичному втіленню у життя. Протягом 1933-1935 рр. у Луцьку виходила „Нова скиба” [38] – вісник філії „Сільського господаря” в Луцьку. Вісник мав конкретне завдання – навчати селян правильно господарювати, створювати філіали і гуртки „Сільського господаря”, засновувати кооперативи, молочарні, українські „райфайзенки”. Наклад „Нової скиби” становив 3-4 тисячі примірників. Видання справді давало цінні господарські поради, розповідало про життя кооперативних організацій, тлумачило положення нового закону про кооперацію, повідомляло про ціни на біржі й ринку. В 1934-1939 рр. з ініціативи Волинської рільничої палати на Волині видавався „Рільник” [39] – орган воєводського товариства організацій і рільничих гуртків у Луцьку. Це було фахове видання для селян, яке намагалося підняти культуру сільськогосподарського виробництва. „Рільник”, без сумніву, був цінним і корисним виданням, оскільки давав змістовні поради щодо різних галузей сільського господарства, але він прив’язував українського селянина до системи польських державних і громадських організацій. З 1934 р. у Луцьку з’явився журнал „Спільна праця” [40], орган волинського національно-змішаного кооперативного союзу „Гурт” у Луцьку. Журнал був двомовний – українською і польською мовами. Публікації мали суто прикладне, функціональне призначення. Загалом матеріали регіональної преси своїми відомостями про характер діяльності кооперативів, специфіку їх організаційної структури значно збагачують дослідження кооперативного руху на Волині.

Крім згаданих кооперативних видань, у дослідженні варто використати і матеріали періодичних органів національних політичних партій, об’єднань і громадських товариств: „Діло” [41], „Громада” [42], „Громадський голос” [43], „Українська громада” [44], „Календар товариства „Просвіта” [45], „Календар Жіночої Доли” [46], а також польських часописів: „Biuletyn Polsko-Ukraiński” [47], „Przegląd Wołyński” [48], „Rocznik Wołyński” [49], „Sprawozdanie z zucia mniejszosci narodowych” [50]. Інформація цих видань дозволяє відтворити характер взаємовідносин кооперації з місцевими органами державної влади, порівняти погляди представників політичних партій і громадських організацій на місце кооперації в різних сферах життя Волинського воєводства.

5. Висновки

Отже, періодичні видання дореволюційного і міжвоєнного періоду є важливим джерелом для об’єктивного вивчення кооперативного руху на Волині. Періодика того часу відображає динаміку суспільно-політичного та соціально-економічного життя, віяння епохи, зміни, які відбувалися у різних галузях економіки, у тому числі

й волинської кооперації спочатку під владою Російської імперії, а згодом Другої Речі Посполитої. Залучення великої кількості цих видань допомагає відтворити більш повну картину з даної проблеми дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наріжний С. Українська преса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/cultur/cult10.htm>. 29. 11. 2011.
2. Історія української журналістики (західноукраїнська преса першої половини ХХ ст.: структура, проблематика. Книга перша). – Львів, 2008. – 268 с.
3. Павлюк І. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1942-1944 рр. національна академія наук України; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаніка. Наук.-дослід. центр періодики. – Львів : Каменярь, 2001. – (Періодичні видання України). – 285 с.
4. Корелин А. Кооперация и кооперативное движение в России. 1860–1917 гг. – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2009. – 391 с.
5. N. N. Счетоводные курсы в г. Ровно для служащих в кредитных сплотах // Хроника учреждений мелкого кредита. – 1910. – № 3. – С. 43-44.
6. Расинский Ф. Краткосрочный кооперативный кредит в России // Вестник финансов, промышленности и торговли. – 1911. – № 12. – С. 530.
7. Хлебозаготовочная операция кредитных кооперативов в 1905–1914 гг. // Вестник мелкого кредита. – 1913. – № 35. – С. 1241-1242.
8. Чаянов А. О книге А. М. Мишина „Обзор агрономической деятельности уездных хозяйств Черниговской губернии в 1912 г.“ // Вестник сельского хозяйства. – 1914. – № 50.
9. Хейсин. М. Ход развития кредитной кооперации в России за 50 лет // Вестник кооперации. – 1916. – № 4. – С. 7-8.
10. Хейсин. М. Идейное содержание кредитной кооперации за 50 лет // Кооперативная жизнь. – 1916. – № 2. – С. 77.
11. Тревога за кооперативный закон // Союз потребителей. – 1916. – № 39. – С. 1461-1462.
12. Болотова Е. Потребительская кооперация в России в конце XIX – начале XX вв.: опыт общественного регулирования : дисс. ... докт. истор. наук: 07.00.02 – Отечественная история / Болотова Елена Юрьевна. – Москва, 2003. – С. 24.
13. Юго-Западный край в экономическом отношении // Вестник Всероссийской фабрично-заводской, торгово-промышленной, научно-художественной выставки 1913 г. в Киеве. – 1913. – № 7. – С. 103-105.
14. Развитие сельскохозяйственной кооперации в Киевской губернии // Вісник І Всеукраїнського агрономічно-економічного з'їзду. – 1917. – № 6. – С. 40-44.
15. В-ский П. К чему нужно готовиться кооперативам // Хуторянин. – 1916. – № 19. – С. 371-373.
16. Съезд представителей кредитных сплотов и потребительных обществ Переяславского уезда Полтавской губернии // Сплотчина. – 1910. – № 11/12. – С. 191.
17. 2-й Всероссийский кооперативный з'їзд у Києві. 1-7 августа 1913 р. // Муравейник-Комашня. – 1913. – № 31. – 8 августа. – С. 11-12.
18. А. Е. О потребительских лавках // Хлибороб. – 1910. – № 8. – С. 29-31.
19. З кооперативної практики // Рілля. – 1912. – Ч. 13. – 1 мая. – С. 345.
20. Позичкова кооперация // Наша кооперация. – 1914. – № 1. – С. 20.
21. Сазонов В. Кооперация та земська агрономія // Українська кооперация. – 1918. – № 2. – С. 40-51.
22. Микола Васильович Левитський // Сільський господар. – 1918. – № 7. – С. 86.
23. Що таке кооперация // Світова Зірниця. – 1909. – № 2. – 5 січня. – С. 1-3.
24. Китченко Ф. Дубенские контракты // Волинские губернские ведомости. – 1862. – № 7-9.
25. Причины народного пьянства // Волянь. – 1892. – № 19.
26. II-й Волинский кооперативный съезд // Известия Волинского губернского земства. – 1913. – № 9. – С. 11-12.
27. По Україні // Волинська газета. – 1918. – № 32. – С. 3.
28. Відтята частина від цілості // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – 20 січня. – С. 5-8.
29. Луцький О. Рентовість галицько-волинських селянських господарств // Кооперативна республіка. – 1932. – Ч. 1;2. – С. 9–15; 50-55.

-
- ³⁰. Звідомлення дирекції з діяльності Маслосоюзу // Кооперативне Молочарство. – 1939. – № 4. – С. 10–15.
- ³¹. Свято прапора української кооперації // Сільський господар. – 1934. – 1 червня.
- ³². Кузик С. Всі українські кооперативи повинні стати членами „Центробанку” // Кредитова кооперація. – 1938. – № 3. – С. 12-13.
- ³³. Історія журналу „Український пасічник” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbeekeeper.com/>. – 29. 11. 2011.
- ³⁴. Жук. Маленький фельетон „Непонятна мова” // Волинська газета. – 1918. – № 13.
- ³⁵. В справі Ревізійного Союзу на Волині // Супряга. – 1927. – лютий. – Ч. 2. – С. 9-11.
- ³⁶. Кооперація на Волині // Українська Нива. – 1936. – 9 лютого. – Ч. 5 (496). – С. 1-2.
- ³⁷. Павлюк П. Волинська українська кооперація у минулому і сучасному // Волинське слово. – 1937. – 4 лютого. – С. 5-6.
- ³⁸. Засідання кооперативної Ради // Нова Скиба. – 1934. – 15 листопада. – Ч. 11 (14). – С. 9.
- ³⁹. Конференція рільничо-торговельної кооперації // Рільник. – 1938. – 1 лютого. – Ч. 5 (101). – С. 58-60.
- ⁴⁰. Wspolna praca – Spільна праця. – 1938. – № 1.
- ⁴¹. Храпливий Є. Шляхи розвитку української кооперації // Діло. – 1930. – 7 січня.
- ⁴². До найбільших болячок Волині // Громада. – 1925. – 20 грудня. – Ч. 5. – С. 2-4.
- ⁴³. Український комітет у Крем’янці // Громадський голос. – 1927. – 8 жовтня.
- ⁴⁴. Кооперативна організація на Горохівщині // Українська Громада. – 1928. – 19 січня. – С. 4.
- ⁴⁵. Склад Українського Парламентського Представництва // Календар Товариства „Просвіта” на 1929 рік. – Львів : „Просвіта”, 1928. – С. 156-166.
- ⁴⁶. Хр. М. Організація українського кооперативного молочарства, його сучасний стан і розвиток / М. Хр. // Календар Жіночої Доли на рік 1938. – Коломия, 1937. – С. 66-68.
- ⁴⁷. Z życia gospodarczego // В.Р-У – 1938. – 17. VII. – № 29 (268). – S. 313-314.
- ⁴⁸. Spółdzielczość rolnicza na Wołyńiu // Przegląd Wołyński. – 1928. – 3 czerwca. – а 23. – S. 3-4.
- ⁴⁹. Bonkowicz-Sitauer J. Osadnictwo wojskowe // Rocznik wołyński. – Rowne – 1939. – T. 3. – S. 517-551.
- ⁵⁰. Sprawy narodowosci ukraińskiej // Sprawozdanie z życia mniejszosci narodowych za II kwartal 1936 r. – Warszawa, 1936. – S. 23-52.